

Tiesībsarga Jura Jansona runa cilvēktiesību un labas pārvaldības konferencē

13.12.2016.

Šodien atskatoties uz 2016. gadā paveikto ir zināmas līdzības kā pirms pieciem gadiem, uzsākot savu pirmo mandāta termiņu – šis ir jaunā mandāta pirmais gads. Ir protams, aspekti, kas pirmo gadu otrajam mandātam būtiski atšķir no pirmā. Esmu gandarīts, ka ar spēcīgas komandas palīdzību biroja darbs ir kļuvis vēl profesionālāks un spējam daudz vairāk cilvēkiem palīdzēt novērst cilvēktiesību un labas pārvaldības pārkāpuma gadījumus.

Turpmākajās minūtēs iepazīstināšu ar Tiesībsarga biroja nozīmīgāko veikumu 2016. gadā un prioritātēm 2017. gadam.

PILSONISKO UN POLITISKO TIESĪBU JOMĀ NOZĪMĪGĀKĀS AKTUALITĀTES 2016. GADĀ

[1] Tiesības uz taisnīgu tiesu

Jau vairākus gadus esmu norādījis uz to, ka valstī nodrošinātā juridiskā palīdzība nav pietiekama, kā rezultātā tieši mazaizsargātāko personu tiesības uz pieeju tiesai jau šobrīd ir ierobežotas. Tomēr neskatoties uz minēto, Tieslietu ministrija šogad atkārtoti ir aktualizējusi jautājumu par advokāta procesa ieviešanu civilprocesā, kas pēc būtības paredz ierobežot personas tiesības brīvi izvēlēties sev pārstāvi atsevišķās civillietu kategorijās.

[2] Personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesību nodrošināšana

Viena no prioritātēm attiecībā uz personu ar garīga rakstura traucējumu tiesību nodrošināšanā iepriekšējos gados ir saistīta tieši ar tiesiskā regulējuma pilnveidošanu. 2014. gadā tika veikti grozījumi Ārstniecības likumā, kas nosaka piespiedu līdzekļu un citu ierobežojumu piemērošanu un apstrīdēšanu psihoneiroloģiskajās slimnīcās. Lai gan Ārstniecības likumā tika iekļauts deleģējums Ministru Kabineta izstrādāt noteikumus, kas paredz kārtību, kādā šie ierobežojumi tiek piemēroti, šis uzdevums līdz šā gada vidum nebija paveikts. Tikai vēršoties pie Ministru prezidenta tika panākta Ministru Kabineta noteikumu pieņemšana un tie stājās spēkā š. g. 12. jūlijā.

[3] Tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību

[3.1.] E-veselība

Izvērtējot normatīvos aktus, secināju, ka tiesiskais regulējums atsevišķos e-veselības sistēmas aspektos ir pilnveidojams no pacienta tiesību uz privāto dzīvi viedokļa. Esmu vēršies pie Ministru prezidenta ar aicinājumu nodrošināt līdzsvaru starp veiksmīgi funkcionējošu e-veselības sistēmu un pacienta medicīnas datu aizsardzību atbilstoši cilvēktiesību standartiem.

[3.2.] Viedoklis par “Grozījumiem Seksuālās un reproduktīvās veselības likumā”

Gada ietvaros ir sniegti viedokļi par “Grozījumiem Seksuālās un reproduktīvās veselības likumā”, kas paredzēja, ka par dzimumšūnu donoru var būt dzemdējusi sieviete vecumā no 18 līdz 35 gadiem. Likuma anotācijā nebija atrodams pamatojums atšķirīgai attieksmei, nosakot ierobežojumu ziedot savas olšūnas tieši nedzemdējušām sievietēm.

[3.3.] Pētījums - Pacientu fiksācija

Šogad izstrādājām pētījumu “*Pacientu fiksācija somatiskajās ārstniecības iestādēs*”, kurā aktualizēts jautājums par pacientu fiksācijas nepieciešamību un pieļaujamību, kā arī pašreizējo regulējumu un praksi. Pētījuma galvenais secinājums - nepieciešams izstrādāt vienotas medicīniskās vadlīnijas par kārtību, kādā veicama personas fiksācija **somatiskajās** ārstniecības iestādēs, lai novērstu nesamērīgu un nepamatotu iejaukšanos personas tiesībās uz privātās dzīves neaizskaramību.

[4] Vārda brīvība

Izstrādāts pētījums “*Naida runas un naida noziegumu atpazīšanas un izmeklēšanas problēmaspekti Latvijas Republikā*”, kas tūlīt tiks prezentēts konferencē. Pētījuma ietvaros apzināta izmeklēšanas iestāžu prakse un atziņas, izmeklējot naida noziegumus Latvijā, kā arī analizēti starptautiskie cilvēktiesību dokumenti un starptautiskā tiesu prakse.

[5] Ieslodzīto personu tiesību nodrošināšana

Gadu no gada esmu norādījis uz nepieciešamību ratificēt ANO Konvencijas pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgas, necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodīšanas veidiem fakultatīvo protokolu, kas nozares jomas speciālistu vidū vairāk atpazīstams kā OPCAT. Arī šogad (jūnijā) vērsos pie Ministru prezidenta M.Kučinska, lūdzot veikt pasākumus, lai fakultatīvais protokols tiktu ratificēts pēc iespējas ātrāk.

[6] Par nepilngadīgo ārzemnieku tiesību aizsardzību Latvijā un ES

2016. gadā gan Latvijā, gan Eiropas Savienībā īpaša uzmanība tika veltīta nepilngadīgo ārzemnieku bez pavadības un patvēruma meklētāju ģimeņu tiesību aizsardzībai. Arī Tiesībsarga birojā šogad pastiprināti uzmanība tika pievērsta mazaizsargātajām grupām – bērniem bez pavadības un ģimenēm ar bērniem. Tika konstatētas daudzas problēmas.

SOCIĀLO, EKONOMISKO UN KULTŪRAS TIESĪBU JOMAS NOZĪMĪGĀKĀS AKTUALITĀTES 2016. GADĀ

[1] Tiesības uz sociālo drošību

Pārskata periodā vērsu gan valdības, gan parlamenta uzmanība uz joprojām salīdzinoši lielo nabadzības riskam un sociālajai atstumtībai pakļauto iedzīvotāju skaitu Latvijā, īpaši uzsverot mazāk aizsargātās iedzīvotāju grupas.

Diskusijās esmu vērsis uzmanību, ka Latvijā noteiktie pabalstu apmēri ir zem minimuma, kas nenodrošina cilvēka cienīgu dzīvi. Pabalstu apmēri nav aprēķinos balstīti, turklāt tie, lielākoties, nav pārskatīti vairāku gadu garumā, piemēram, sociālā nodrošinājuma un GMI pabalsts, tāpat arī trūcīguma sliekšnis ir palicis 2011. gada līmenī.

Ņemot vērā Latvijas Republikas Satversmes Ievadā ietverto sociāli atbildīgas valsts principu, aicināju likumdevēju un valdību, nosakot ikgadējās valsts budžeta prioritātes, atbildīgi izvērtēt visu iedzīvotāju vajadzības un intereses.

[2] Personu ar invaliditāti tiesības

ANO konvencijai “Par personu ar invaliditāti tiesībām” Latvija ir pievienojusies 2010. gada maijā. Saskaņā ar likumā noteikto tiesībsargs ir noteikts par iestādi, kas veic konvencijas ieviešanas neatkarīgu uzraudzību.

Jau ierasts, ka katru gadu tiesībsargs izraugās kādu vadošo izpētes tematu konvencijas kontekstā. Par šā gada tēmu tika izraudzīta izglītības pieejamība personām ar invaliditāti, uzsvāru liekot uz iekļaujošu pamatizglītību un augstākās izglītības pieejamību.

Iekļaujošai izglītībai cilvēkiem ar īpašām vajadzībām ir jābūt kā normai, savukārt speciālajai izglītībai – tikai kā izņēmumam.

[3] Tiesības uz veselību

[3.1.] Gada sākumā nācu klajā ar aptverošu pētījumu par Latvijā izveidotās veselības aprūpes sistēmas atbilstību cilvēktiesību standartam, nonākot pie atziņām, ka 1) ir nepieciešams normatīvo aktu līmenī skaidri noteikt, kas ir medicīniskās palīdzības minimums, 2) ir jāpastāv reālai iespējai visiem valsts iedzīvotājiem bez diskriminācijas piekļūt veselības aprūpes pakalpojumiem saprātīgā termiņā; 3) jānovērš diskriminācija atsevišķos segmentos (piemēram: retās slimības, orgānu transplantācija).

[3.2.] Veselības aprūpes kontekstā vērsu Saeimas uzmanību, ka Ārstniecības likumā noteiktais pagarinātais normālais darba laiks, kas tika ieviests kā krīzes perioda risinājums, rada tiesiskās vienlīdzības principa un tiesību uz taisnīgu atalgojumu pārkāpumu, turklāt atstāj negatīvas sekas uz veselības aprūpes kvalitāti. Aicinājām pārskatīt tiesisko regulējumu ar mērķi pakāpeniski atteikties no pagarinātā normālā darba laika.

[4] Tiesības uz mājokli

Gada sākumā birojā saņēmām neskaitāmus iesniegumus saistībā ar nekustamā īpašuma nodokļa strauju pieaugumu, īpaši par situāciju Rīgā un Carnikavā. Pašvaldībām, izgrozot saistošos noteikumus, veidojās situācija, ka atsevišķos gadījumos NĪN apmērs jau sasniedz konfiscējošu raksturu.

[5] Tiesības dzīvot labvēlīgā vidē

Pārskata periodā ir aktualizējušās vairākas lietas vides tiesību kontekstā, atsevišķu indivīdu intereses stādot augstāk par visas sabiedrības interesēm. Par mototrašu trokšņu lietu, pretstatot sporta un uzņēmēju interese sabiedrības veselībai un Jauno Ragaciemu kapu lietu detalizētāk runāsim rītdienas diskusijās.

[6] Labas pārvaldības sekmēšana

Labas pārvaldības kontekstā jomas, par ko tiek saņemtas visvairāk sūdzības, ir: laipna, pretimnākoša attieksme, vienkārši, caurskatāmi procesi, termiņu ievērošana, personas informēšana un izskaidrošana.

Izpratnes veidošanai par labu pārvaldību esam izstrādājuši karikatūru sēriju, kas katru mēnesi tiek publiskots atsaucīgāko pašvaldību laikrakstos.

BĒRNU TIESĪBU JOMAS NOZĪMĪGĀKĀS AKTUALITĀTES 2016. GADĀ

[1] ANO Bērnu tiesību konvencijas izpilde

2016. gada janvārī Apvienoto Nāciju Organizācijas Bērnu tiesību komiteja izskatīja Latvijas Republikas konsolidēto trešo līdz piekto nacionālo ziņojumu par Bērnu tiesību konvencijas izpildi. Vienlaikus komiteja arī ņēma vērā Latvijas Republikas tiesībsarga sagatavoto alternatīvo ziņojumu.

[2] Bērnu informētība

Šogad akcents tika likts arī uz pašu bērnu informētību gan par bērnu tiesībām, gan par tiesībsargu, tā darbu un iespēju bērnam vērsties pie tiesībsarga par dažādiem jautājumiem

[2.1.] Ir organizētas klases stundas bērniem par tiesībsarga darbību un drošību skolā; izveidots plakāts “Kas ir tiesībsargs”, kas tiek izvietots dažādās iestādēs, kur atrodas bērni: internātskolās, bērnu namos, Aizturēto ārzemnieku izmitināšanas centrā un citur.

[2.2.] Esam organizējuši informatīvu kampaņu “4 lietas, kas jāzina vecākiem, dzīvojot ārzemēs”, vēršot ģimeņu uzmanību uz bērnu tiesību aizsardzības sistēmu dažādību ārvalstīs, to ievērošanas nepieciešamību un kā rīkoties, ja no Latvijas valstspiederīgās ģimenes ārvalstīs tomēr bērni tiek izņemti.

[2.3.] Sadarbībā ar ES Pamattiesību aģentūru oktobrī rīkojām diskusiju bērnu tiesību profesionāļiem par Eiropas tiesību aktiem bērnu tiesību jomā. Gandarī, ka interesentu atsaucība bija liela gan no tiesnešu, advokātu, sociālo darbinieku un citu pārstāvju puses.

[3] Bāriņtiesu darbs

2016. gadā daudz iesniegumu tika saņemts par **bāriņtiesu darbu un pieņemtajiem lēmumiem**. Konstatēti pārkāpumi lietās par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem, bērnu mantisko interešu aizsardzībā, vecāku domstarpību lietu izskatīšanā, bērniem piemērotas ārpusģimenes aprūpes formas izvēlē.

[4] Bērnu savstarpējā vardarbība

Aktuāla tēma šogad ir arī **bērnu savstarpēja vardarbība skolās un pirmsskolas izglītības iestādēs.**

Ikvienam bērnam ir tiesības būt pasargātam no visa veida vardarbības. Šīs tiesības ir absolūtas, tās nav pakļautas nekādiem ierobežojumiem un ir īstenojamas neatkarīgi no tā, kur bērns atrodas.

Esmu secinājis, ka izglītības iestādes laikus nemeklē palīdzību un vardarbība skolās lielā mērā ir saistīta arī ar pašvaldību attieksmi pret savas funkcijas – preventīvā darba ar bērniem – pildīšanu.

[5] Uzturlīdzekļu jautājums

Konstatēju **nevienlīdzīgu valsts attieksmi pret bērniem, kuri saņem valsts izmaksātos uzturlīdzekļus, un bērniem, kuri saņem apgādnieka zaudējuma pensiju.**

Saskaņā ar spēkā esošo tiesisko regulējumu bērni, kuru vecāki ir dzīvi, saņem lielāku valsts atbalstu, nekā bērni, kuru vecāki ir miruši, lai gan bērnu vajadzības pēc uztura, apģērba, mājokļa u.c. ir vienādas.

[6] Bērnu sociālā un medicīniskā rehabilitācija

Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanas pārraudzību Latvijā veic Tiesībsarga birojs. 2016. gadā veicu pētījumu par to, cik pieejama, kvalitatīva un efektīva mūsu valstī ir bijusi bērnu ar invaliditāti medicīniskā un sociālā rehabilitācija. Par šo detalizēti diskutēsim šodien konferences 2.sesijā.

2017.GADAM ESMU DEFINĒJIS ŠĀDAS PRIORITĀTES:

- Medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanas normatīvā regulējuma pilnveide;
- Cilvēku audu un orgānu izņemšanas normatīvais regulējums Latvijas Republikā un tā atbilstība Eiropas Padomes Konvencijai par cīņu pret cilvēku orgānu tirdzniecību;
- Cilvēku tirdzniecības novēršanas politikas novērtēšana;
- Nabadzības un sociālās atstumtības mazināšana, sociālās drošības tīkla efektivitāte;
- ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām monitorings;
- Deinstitutionalizācijas procesa ieviešanas uzraudzība, tajā skaitā, īstenošana bērnu interesēs, nevis naudas apgūšana;
- Diskriminācijas mazināšana mazu bērnu vecāku darba tiesiskajās attiecībās;
- Valsts pārvaldes darba efektivitāte;
- Bērnu līdzdalības veicināšana;
- Turpināt izpēti bērnu sociālās un medicīniskās rehabilitācijas jomā un meklēt risinājumus identificētajām sistēmiskajām problēmām.